

Ke konstituování hudební regionalistiky jako legitimní dílčí muzikologické disciplíny

To Creation of Musical Regional Science as a Legitimate Partial Musical Discipline

Karel Steinmetz / karel.steinmetz@osu.cz

Department of Music Education, Faculty of Education, University of Ostrava, Ostrava, CZ

Abstract

This article summarizes constitution of the musical regional science as a fully legitimate musicological discipline in the mid-1960s in the Czech Republic and abroad. This discipline has its own research objects and goals, as well as its history, but it uses research methods across the other musicological and other disciplines, and its application point is rather directed towards the field of study of local cultural and historical localities and smaller regional units.

Keywords

musical regional science, regionalism, disciplines of Musicology, Jiří Fukač

Tento příspěvek pod názvem *Fukačův přínos ke konstituování hudební regionalistiky jako legitimní dílčí muzikologické disciplíny* byl přednesen na konferenci Jiří Fukač inspirující, pořádané Ústavem hudební vědy Masarykovy univerzity v Brně 16. listopadu 2016.

Otázku, zda je hudební regionalistika samostatnou dílčí muzikologickou disciplínou či je součástí spíše hudební historiografie, hudební sociologie, hudební folkloristiky či třeba i organologie apod. si kladli zhruba od poloviny 60. let minulého století mnozí muzikologové. Například Jiří Fukač ještě ve skriptu *O studiu hudební vědy*¹ nemá o hudební regionalistice ani zmínku, ale už od vyškovského kolokvia o významu regionální kultury,² a pak v nově vzniklém časopisu *Opus musicum*, v němž založil rubriku Kapitoly z hudební topografie,³ a zvláště v přínosné stati k základním otázkám hudební regionalistiky *Hudba a člověk v prostoru*,⁴ promýšlel tehdy mladý český muzikolog základní otázky problematiky tohoto oboru. Pak dal také podnět ke vzniku konferencí *Muzikologické dialogy*, které ve druhé polovině sedmdesátých let a v letech osmdesátých minulého století pořádala Česká hudební společnost ve spolupráci s brněnskou muzikologickou katedrou i dalšími organizacemi. Na těchto sympóziích přednesl dva pozoruhodné konferenční příspěvky, a to v roce 1976 v Benátkách nad Jizerou: K základním pojmům a úkolům hudební regionalistiky⁵ a o dva roky později v Zákupch: Severní Čechy jako problém hudební regionalistiky;⁶ předtím v Brně na konferenci *Morava v české hudbě* měl Fukač podobný příspěvek, ale to bylo o Moravě jako typu hudebního regionu.⁷ Po roce 1989, ve změněných kulturně politických podmínkách, na XX. Mikulovském sympoziu mluvil Fukač velmi otevřeně o ideologických nánosech, které ovlivnily regionalistiku u nás v předcházející době v příspěvku *Otázky regionu a mezinárodních vztahů*.⁸ Fukačovo uvažování o problematice hudební regionalistiky pak vyústilo do textu hesla „*hudební regionalistika*“ napsaného ve spoluautorství s Josefem Válkou pro *Slovník české hudební kultury*.⁹ Zcela poslední hudebněregionalistický příspěvek měl Jiří Fukač na konferenci v rámci greifswaldských hudebních dnů v roce 1992,¹⁰ nepočítáme-li příspěvky s podobnou, ale poněkud širší tematikou.¹¹

1 FUKAČ, Jiří. *O studiu hudební vědy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.

2 Na tomto kolokviu přednesl Jiří Fukač referát s názvem *Hudební regionalistika a její vztah k hudebněsociologickému bádání*. *Zprávy Muzea Vyškovska* č. 78, září 1969, s. 11–16.

3 Zde např. publikoval článek *Znojemské Hradiště*. *Opus musicum*, 1970, roč. 2, č. 7, s. 214–215.

4 FUKAČ, Jiří. *Hudba a člověk v prostoru* (K základním otázkám hudební regionalistiky). *Opus musicum*, 1970, roč. 2, č. 5–6, s. 129–135.

5 FUKAČ, Jiří. K základním pojmům a úkolům hudební regionalistiky. In *Čechy rezervoár hudebnosti*. Mladá Boleslav: Okresní kulturní středisko, 1978, s. 99–115.

6 FUKAČ, J. Severní Čechy jako problém hudební regionalistiky. In *Muzikologické dialogy 1978*. Brno: Jihomoravská odbočka České hudební společnosti, 1980, s. 13–18.

7 FUKAČ, J. *Morava jako typ hudebního regionu*. In *Morava v české hudbě*. Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1985, s. 14–17.

8 FUKAČ, J. *Otázky regionu a mezinárodních vztahů*. In *Kulturně historické styky jižní Moravy. XX. Mikulovské sympozium 24.–25. října 1990* (Mikulov–Brno 1991, s. 5–14).

9 *Slovník české hudební kultury*. Jiří Fukač – Jiří Vysloužil – Petr Macek (eds.). 1. vyd. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 329–330.

10 FUKAČ, Jiří. *Das Regionale als Gegenstand der Musikforschung*. In *Zu interregionalen musikkulturellen Beziehungen im Ostseeraum*, Greifswald: 1993, s. 5–19.

11 Například Fukačův příspěvek na konferenci *Musikkultur in Schlesien zur Zeit von Telemann und Dittersdorf Schlesische Impulse in der Musikgeschichte der böhmischen Länder* v Psczyně v roce 1993.

Ve slovníkovém hesle je hudební regionalistika charakterizovaná jako věda, která se zaměřuje na specializovaný výzkum hudebního dění v přesně vymezených topograficko-regionálních souvislostech. V hesle je vysvětlen rozdíl mezi výrazy *regionalistika* a *regionalismus*: „*Regionalismus se chápe jako hnutí usilující o zachování krajové svěbytnosti a o povznesení či poznání určitého krajového celku [...], kdežto regionalistika jako vědecký výzkum obracející se k problematice regionu jako k svému předmětu může existovat i nezávisle na regionalismu, zvl. na lokálně patriotických zájmech a motivacích.*“¹² Na jiném místě ještě Jiří Fukač dodává: „*Tedy regionalistické vědecké bádání se musí odtrhnout od často nekritického vlastivědného, z obrozeneckého pohledu vycházejícího a vedoucího spíše k lásce k vlasti.*“¹³

Fukačovy názory na hudební regionalistiku, které publikoval v těchto statích, se teď pokusíme systematicky uspořádat. Vycházel z toho, co o regionalismu a regionalistice napsali třeba J. F. Fischer, J. Bartoš, Z. Nejedlý i badatelé obecné historie (zde připomeneme, že hlavním zakladatelem regionalistiky – tedy sociálněvědní disciplíny, zabývající se studiem prostorových jevů, procesů a vztahů, byl v 50. letech minulého století americký ekonom Walter Isard (1919–2010)); Fukač však byl prvním, kdo hovořil (nejen v českém kontextu) přímo o **vědecké hudební regionalistice**. Hned ve svých prvních statích o této problematice píše: „*Jde nám o ustavení hudební regionalistiky jako skutečného vědního oboru [...]*“, neboť dosud se „*hudební regionalistika nevymanila z pragmatického vlastivědného pojetí. [...] Skutečně vědecká hudební regionalistika musí být v prvé řadě zbavena jakéhokoliv nacionalistického (či jinak ideologizujícího) partikularismu. Z dějin regionu nemůžeme vyškrtnout činnost mimočeských skupin obyvatelstva, produkci vykořisťovatelských tříd a religiozní sféru jen proto, že my sami jsme Češi, marxisté a ateisté. [...] Vědecká hudební regionalistika může být námetově vázána k provinční tematice. To však neznamená, že by směla být provinční.*“¹⁴ Hudební regionalistice tedy autor vymezuje pevné místo samostatné disciplíny v hudební vědě, byť ji charakterizuje jako „*metodicky nejzaostalejší obor muzikologie*“,¹⁵ a proto je prý nutné propracovat právě metodologii této disciplíny. Tak si například všímá třeba metodologických důsledků v rozdílu mezi chápáním mimohudebního (vymezeného třeba hranicemi politickoprávních celků) a hudebního regionu. Ve studii *Hudba a člověk v prostoru* (K základním otázkám hudební regionalistiky) ovšem píše: „*Neznáme ani dobrou definici hudebního regionu, místopisných jednotek, na něž se váže hudební vývoj, hudební lokality, centra, terénu atp.*“¹⁶ A tak v dalších podkapitolkách této studie (nazvaných *Region – plocha* nebo *prostor*, *Hudba* není jen zvuk i Hledání dalších pojmů) se pokouší precizovat základní terminologické uchopení vědecké hudební regionalistiky a vymezuje pojmy jako „*hudební region*“ a šíření hudby v něm (zde např. vidí rozdíl mezi „*hudbou v regionu*“ a „*hudebním regionem*“), „*hudební lokalita*“, vztah mezi regionem a hudebním centrem atd. Hudební regionalistika si musí najít „*speciální zájmový resort*“ nepokrytý péčí jiných oborů.

12 FUKAČ, J. – VYSLOUŽIL, J. – MACEK, P., op. cit., s. 329–330.

13 FUKAČ, J., 1969, op. cit., s. 16.

14 FUKAČ, J., 1969, op. cit., s. 11.

15 FUKAČ, J., 1970b, op. cit., s. 129.

16 *Ibid.*, s. 129.

Ve studii K základním pojmům a úkolům hudební regionalistiky podává návrh, jak co nejorganičtěji začlenit výzkum hudebněregionalistických skutečností do hudebně vědné systematiky. Poznání dané jevové oblasti postupovalo ve třech vzájemně nekoordinovaných směrech:

1. směr: Studium provenienčního hlediska, tedy místa původu hudebních aktivit, produktů a tvaroslovných prostředků, jako jsou např. frygická stupnice, neapolský sextakord, benátská opera, vídeňská škola či třeba moravská hudba (zde je nutné ovšem správně rozpoznat vztah hudby k regionu – ten může podle Fukače být redukovaně nazírán jako pouhé genetické zakotvení daných jevů v tom kterém geografickém prostředí a stranou zůstávají momenty jako fungování či migrace.

2. směr: Zkoumání výskytu hudebních jevů v geografických celcích či topografických jednotkách je ovšem postaveno na lokálně patrioticky motivovaném sběru faktů a tím, že vlastivědně orientovaní badatelé chápou regiony příliš staticky, často jako místo třeba státní správy, bez ohledu na jeho dějinnou proměnlivost.

3. směr: Třeba při vymezování hudebního regionu se upozorňuje na to, že v minulosti (ale i dnes, kdy vše komplikují masové komunikační prostředky – rozhlas, televize, my dodáváme internet a jiné šíření hudebních nahrávek – LP, CD apod.) každý druh a žánr hudby by mohl mít jinak vymezené hranice regionu (jinak u lidové písně, jinak u dechovky či koncertní vážné hudby, rocku apod.). V tom mají velké zkušenosti při výzkumu v terénu zvláště hudební folkloristé, hovořící o etnografické diferenciaci a jednotlivých etnografických rajónech.

Prvním úkolem hudební regionalistiky je – podle Jiřího Fukače – osvětlení terénu, v němž se hudba uplatňuje „jako konkrétní trojrozměrný terénní prostor, zaplněný rozmanitými objekty, v němž lidé provozují své hudební aktivity produkční, reprodukční, receptivní a komunikativní povahy. V tomto prostoru se nacházejí nesčetné dílčí prostorové celky, v nichž dochází k provozování hudby, tedy přenosu hudební informace od producenta ke konzumentovi.“¹⁷ Fukač má na mysli různé sály, divadla, kostely, hudba může zaznívat i v plenéru, na ulicích, na lodích (zde připomíná musicu navalis, ale třeba i hudbu na zámořských parnicích či lodích plujících po Mississippi – riverboats), dále třeba migraci: cestovní trasy operních společností a dalších hudebníků aj. Myšlenka, že hudba není jen zvuk, souvisí se šířením „zvukových konzerv“, hudebnin, autografů či opisů skladeb, vzpomenuté migrace osob (ať už skladatelů, interpretů a zároveň hudebních pedagogů, výrobců nástrojů či kritiků, hudebních spisovatelů apod. – zde např. připomeňme Burneyův hudební cestopis apod.). Hudební regiony – tedy regiony, v nichž hudba „žije“ – jsou ale velmi labilní a podléhají přirozeným historickým tlakům, přestože nejsou vždy totožné s hranicemi států, politickosprávními reformami či válkami apod. Fukač zde např. upozorňuje na skutečnost, že hudební region má smysl jedině ve spojení s určitým druhem hudby, jak bylo připomenuto výše; univerzální hudební regiony vlastně neexistují.

U toho, jak je určitý komplexní či dílčí hudební jev rozprostraněn v terénu, můžeme abstrahovat do jisté míry od času a uvažovat o prostorovém rozšíření fenoménu vzhledem k „časovému průřezu“.

17 FUKAČ, 1970, op. cit., s. 130.

Potud interpretace Fukačových názorů na hudební regionalistiku. Všimněme si však určitého posunu v jeho uvažování,¹⁸ který nastal již v roce 1976, kdy ve svém referátu na sympoziu v Benátkách nad Jizerou *Čechy – rezervoár hudebnosti*, publikovaném o dva roky později ve sborníku vydaném Okresním kulturním střediskem v Mladé Boleslavi, napsal:

„Autor této studie [tedy Jiří Fukač – pozn. KS] se dříve klonil k názoru, že by bylo účelné konstituovat hudební regionalistiku jako novou samostatnou disciplínu hudební vědy. Sled uvedených hudebně regionalistických pojmů totiž konečkonců vymezuje určitou kompaktní objektovou sféru, která by se mohla stát dostatečně nosným předmětným polem autonomního vědního oboru. Bez diskuse by byl i cíl a účel takové disciplíny. Problémy však začínají tam, kde bychom se pokoušeli o vytvoření integrované oborové metodologické báze [zvýraznil KS]. K dispozici je až příliš mnoho různorodých, v rozmanitých disciplinárních kontextech vyvinutých metod a pro ty výklad zásadních otázek bude třeba zvolit zcela nové postupy, jejichž varieta by nebyla o nic menší. Nový obor by se tak stal značně nesourodým konglomerátem pracovních technik a metod, což by vždy znovu problematizovalo a oslabovalo integritu disciplíny, jejíž začlenění do systematiky muzikologie by se ostatně neobešlo bez značných obtíží. To nás dnes vede k přesvědčení, že zavádění nových oborů, zmnožujících a komplikujících systém věd a kopírujících tradiční pozitivistické vzorce vědních oborů není ani zdaleka optimální cesta rozvoje soudobého vědního poznání. [...] Vnitřní pohyb vědy i tlak vnější praxe vede k jiným modelům výzkumné práce.“¹⁹

Na tomto místě Fukač navrhuje další alternativu – interdisciplinární symbiózu s jinými obory, jakými jsou hudební historiografie provádějící základní výzkum diachronního pohybu hudby lidskými dějinami, hudební sociologie studující vzájemný vztah lidských pospolitostí a jevů hudební kultury, etnomuzikologie specifikující vztah hudby k etnickým pospolitostem a v mnohém doplňující nedostatečná hudebněhistorická řešení, hudební antropologie pokoušející se o vypracování typologie hudebních entit vzhledem k základním kvalitám lidského subjektu, hudební akustika zkoumající některé význačné relace hudby v prostoru, geografie atp. *„Pro vědecké vysvětlení vztahu hudby a regionu jsou relevantní i aspekty sledované vědami, jež stojí mimo systém současné muzikologie a předmětně i metodologicky přesahují její gnoseologický kontext. Proto by měl být zformován svébytný výzkumný resort [zvýraznil KS] mnohdy bez ohledu na tradiční disciplinární hranice. Tento resort by pak neměl být koncipován podle pozitivistických disciplín: jeho strukturace by měla obrazně řečeno probíhat napříč tradičním disciplinárním systémem muzikologie i dalších relevantních oborů. Jádrem by se stalo řešení obecných problémů vztahu hudby a regionu chápaného jako konkrétní historicko-kulturní forma prostoru, tematický rozsah výzkumu by pak byl dán napojením na účinně koordinované interdisciplinární bádání podnikané ve výše uvedených oborech. Resort by primárně reprezentoval rovinu základního muzikologického výzkumu, avšak jeho aplikační využití by směřovalo do sfér pokrývaných dosud vlastivědným studiem a kulturně historickým průzkumem terénu.“²⁰* Tedy vědeckou hudební regionalistiku chápe Fukač jako svébytný

18 Srov. BAJGAROVÁ, Jitka. Hudební regionalistika v brněnské muzikologické škole. In *Musicologia Brunensis. Ad honorem Jan Racek, Bohumír Štědroň et Zdeněk Blažek 1905–2005*. Praha: Koniasch Latin Press, 2005, s. 226.

19 FUKAČ J., 1978, op. cit., s. 108.

20 Ibid., s. 109.

výzkumný resort (jako interdisciplinární symbiózu s jinými obory), resort, který má svůj předmět bádání, výzkumné cíle, event. i svoji historii, ale své výzkumné metody používá napříč ostatními muzikologickými i dalšími vědními obory, jenž sice reprezentuje základní muzikologický výzkum, ale jeho aplikační vyústění zatím směřuje do oblastí vlastivědného studia místních kulturně historických lokalit a menších regionálních celků.

Bibliography

- FISCHER, J. Ludvík. *Kultura a regionalismus*. 1. vyd. Brno: Index, 1930.
- FRIC, Ota. K českému hudebnímu místopisu. In *Hudba a národ*. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 1940, s. 151–153.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. O novém regionalismu. *Var*, 1949, roč. 2, č. 1, s. 1–13.
- RACEK, Jan. Česká hudba a regionalismus. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Řada hudebněvědná*, 19, 1970, H 5, s. 7–20.
- FUKAČ, Jiří. *O studiu hudební vědy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- FUKAČ, Jiří. Hudební regionalistika a její vztah k hudebněsociologickému bádání. *Zprávy Muzea Vyškovska* č. 78, září 1969, s. 11–16.
- FUKAČ, Jiří. Znojemské Hradiště. *Opus musicum*, 1970, roč. 2, č. 7, s. 214–215.
- FUKAČ, Jiří. Hudba a člověk v prostoru (K základním otázkám hudební regionalistiky). *Opus musicum*, 1970, roč. 2, č. 5–6, s. 129–135.
- FUKAČ, Jiří. K základním pojmům a úkolům hudební regionalistiky. In *Čechy rezervoár hudebnosti*. Mladá Boleslav: Okresní kulturní středisko, 1976, s. 99–115.
- FUKAČ, J. Severní Čechy jako problém hudební regionalistiky. In *Muzikologické dialogy 1978*. Brno: Jihomoravská odbočka České hudební společnosti, 1980, s. 13–18.
- FUKAČ, J. Morava jako typ hudebního regionu. In *Morava v české hudbě*. Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1985, s. 14–17.
- FUKAČ, J. Otázky regionu a mezinárodních vztahů. In *Kulturně historické styky jižní Moravy*. XX. Mikulovské sympozium 24.–25. října 1990, Mikulov–Brno: 1991, s. 5–14.
- Slovník české hudební kultury*. Jiří Fukač – Jiří Vysloužil – Petr Macek (eds.). Praha: Editio Supraphon, 1997.
- FUKAČ, Jiří. Das Regionale als Gegenstand der Musikforschung. In *Zu interregionalen musikkulturellen Beziehungen im Ostseeraum*, Greifswald: 1993, s. 5–19.
- BAJGAROVÁ, Jitka. Hudební regionalistika v brněnské muzikologické škole. In *Musicologia Brunensis. Ad honorem Jan Racek, Bohumír Štědroň et Zdeněk Blažek 1905–2005*. Praha: Koniasch Latin Press, 2005, s. 224–230.
- STEINMETZ, Karel. Od vlastivědy k vlastní vědě. O historii a současnosti hudebně regionalistického bádání, zvl. na Moravě a ve Slezsku. *Musicologica Brunensia*, 2009, roč. 44, č. 1, s. 181–190.